

УДК 821.161.2-9.09 Прокопович Т
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.31.07>

Хуан Меймей, асп.
ORCID: 0000-0002-9526-0934
e-mail: 1872596662@qq.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ "ПОЕТИКИ" ТЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА

Досліджуються особливості світоглядних засад "Поетики" Теофана Прокоповича. Обґрунтовується теза про те, що світоглядні засади трактату є загалом просвітницькими за своїм характером. Наголошується на критиці та запереченні автором барокових норм, на протизагальному яким пропонуються власні просвітницькі тези. Прокопович репрезентує авторське бачення відомих понять і категорій теоретичної поетики, на підтвердження яких подає власні приклади чи приклади зі світової літератури. Мислитель полемізує із традиційними і прийнятими розуміннями ряду категорій, пропонуючи новаторські й актуальні для його епохи тези. Письменник розвиває думку про необхідність дотримання викладених теоретичних положень, репрезентуючи їх як взірцеві для подальшого літературного розвитку.

Трактат має характер не лише теоретичний, а й практичний, репрезентує особливості літературної еволюції. У "Поетиці" Прокоповича спостерігаємо розвиток традиції творення подібних трактатів у закладах шкільної освіти. Важливим є внесок автора в удосконалення цього жанру, його побутування в українській літературі. Досліджуваний трактат репрезентує вихід автором поза межі барокової традиції творення поетик, навіть подекуди її заперечення, представлення індивідуальних світоглядних засад у сфері теорії й історії літератури. Т. Прокопович запропонував своє бачення поетичного мистецтва і його розуміння у просвітницькому ключі. Традиційна в науці теза про світоглядні засади трактату "Поетика" як синтетичні за своїм характером, що поєднують традиції античні, середньовічні, ренесансні, барокові, дискутується і доповнюється міркуванням про переважання у трактаті класицистичних і просвітницьких елементів. Яскраво авторський характер виявляється також у представленні у "Поетиці" художніх текстів Т. Прокоповича, які тягнуть до просвітницького стилю. Загалом написана в епоху українського літературного Бароко "Поетика" Теофана Прокоповича веде дискусію з ідеями і тезами доби як такими, що втратили свою актуальність і потребують модернізації. Отже, суть світоглядних засад трактату полягає у їхній революційності щодо доби та утвердженні новаторства у сферах теорії та історії літератури, яке Прокопович бачить у Просвітництві.

Ключові слова: Теофан Прокопович, "Поетика", Бароко, античність, світоглядні засади, Просвітництво.

Вступ. Література українського літературного Бароко з'явила широку й багатогранну систему літературних жанрів і родів. Саме в цей час сформувалися ті теоретичні засади літератури, які стали основою для подальшого творення текстів. В епоху Бароко відбулося осмислення, узагальнення й розвиток античних, середньовічних і ренесансних засад теорії літератури. Література репрезентувала вдосконалення жанру поетики відповідно до нових тенденцій і світоглядних основ.

В історії української літератури важливим є вивчення наукової проблеми світоглядних засад поетик, їхньої відповідності чи не відповідності домінуючому бароковому стилю. Сутність цієї наукової проблеми полягає в дослідженні світоглядних основ трактатів, особливо тих, які виходили поза межі барокових засад і пропонували їх заміну новими тенденціями, зокрема популярними в тогочасному європейському просторі. Ця наукова проблема безпосередньо пов'язана з питанням вивчення просвітницького стилю в українській літературі, його виявів та особливостей. Теоретична і практична значущість досліджуваної проблеми полягає в можливості запропонувати нові наукові концепції щодо стилю Бароко, його національної специфіки, зокрема синтезу на пізньому етапі розвитку із просвітницькими і класицистичними ідеями. Це забезпечить важливу наукову і практичну складову, зокрема постійне вдосконалення курсів із історії й теорії літератури, які викладаються в сучасних університетах. Усі ці чинники зумовлюють актуальність нашого дослідження, зокрема як у галузі теоретичних розвідок, так і у сфері практичного застосування результатів дослідження.

Поява поетик в Україні стала результатом виникнення й розвитку шкільної освіти. Спочатку поетики були розділами у граматиках, а потім поступово виокремилися в самостійний жанр. Так, у "Граматиці словенській" (1596) Лаврентія Зизанія вже був розділ "Про метр", а у "Граматиці словенській" Мелетія Смотрицького (1618, 1619) містився розділ "Про степені віршованої міри". Поступово формувалася традиція творення поетик як окремих навчальних курсів, написаних латинською мовою.

Викладалися вони в тогочасних шкільних закладах, зокрема, у Києво-Могилянській академії. Ці теоретичні дисципліни мали суттєвий вплив на літературу практичну, зокрема поезію і драму. Так, курс навчання у Київській академії складався з восьми класів: фара, інфима, граматики, синтаксима, поетика, риторика, філософія, богослів'я. Традиційно курс поетики включав дві частини: загальна і часткова (прикладна). Писали поетики викладачі цього курсу, задумуючи їх як підручники для навчання студентів. Вони знали й активно використовували праці своїх попередників, зокрема "Поетику" Аристотеля, "Послання до Пізонів" Горація, а також праці з поетики Юлія Цезаря Скалігера, Якова Понтана й ін.

Загалом цей курс повинен був містити такі складники: визначення поезії, тлумачення матерії та природи поезії, тлумачення наслідування, вигадки, віршованої мови тощо. У розділі із прикладної поетики, тобто практичної, подавалися різні види поетичних творів, правила їхнього складання. Завданням поетики було навчити учнів таким поняттям, як стиль, період, тропи, фігури, ритміко-інтонаційні особливості періоду, а також вміти розрізняти поезію епічну, драматичну, сатиричну, буколічну, елігічну, ліричну, епіграматичну, курйозну, фігурну тощо. Тут вчили розуміти й застосовувати на практиці символи, емблеми, ієрогліфи, загадки, байки, апологи, пародії. Як приклади в поетиках подавали тексти латиномовні, польськомовні, а також книжною українською мовою. Автори поетик часто включали до їхнього складу власні поетичні твори. Дотепер дійшло багато поетик XVII–XVIII ст.

У XVIII ст. поетики засвідчують уже викладання українського силабічного вірша, що вперше бачимо в поетиці Гедеона Сломинського. Водночас спостерігаємо дискусію між авторами поетик щодо такого різновиду поезії, як курйозна (зорова) поезія. Наприклад, Теофан Прокопович категорично не визнавав цього жанру. Заперечення зорової поезії свідчить про його дискусію з панівним стилем Бароко, зокрема алегоризмом і емблематичністю, і протиставлення йому стилю Просвітництва з його культом розуму й раціональності. Натомість Митрофан

© Меймей Хуан, 2022

Довгалевський надавав зоровій поезії дуже великого значення, вважаючи одним із кращих зразків поетичного мистецтва. У Києво-Могилянській академії авторами поетик були Іларіон Ярошевецький, Теофан Прокопович, Лаврентій Горка, Максентій Щирський, Симон Кохановський, Інокентій Нерунович, Теофан Трохимович, Митрофан Довгалевський, Сильвестр Ляскоронський, Гедеон Сломинський та ін. Поширеною є також гіпотеза про втрачену поетику Григорія Сковороди.

Методологія дослідження. Об'єктом нашого дослідження є "Поетика" Теофана Прокоповича, який викладав курс поетики у Києво-Могилянській академії протягом 1705–1716 рр. Предметом вивчення є світоглядні засади поетики, зокрема її дискусійного світоглядного характеру відносно до стилю Бароко і близькості до нових просвітницьких ідей. Це дає можливість говорити про досліджуваний текст як такий, світоглядні основи якого виявляють елементи національного Просвітництва. Також вагомим є аналіз у ній світових традицій, а також формування суто національних й авторських засад тлумачення й розуміння категорій і понять поетики. Звертаємо увагу на специфіку інтеграції в українську теорію літератури, зокрема поетику Теофана Прокоповича, загальних європейських традицій і їхню адаптацію до місцевої специфіки.

Сучасні наукові студії над текстом трактату "Поетика" Т. Прокоповича стали можливими завдяки перекладу її на сучасну українську мову ученим і перекладачем Володимиром Литвиновим [3]. Вихід у світ цього перекладу започаткував новий етап студій над важливим текстом. Окремі аспекти досліджуваного питання вивчали Л. Копаниця, В. Литвинов, Г. Сивокінь, О. Сліпущко, Д. Чижевський, В. Шевчук, В. Яременко й ін. Переважно увага зверталася на поетику Т. Прокоповича в контексті його спадщини загалом. Учені досліджували текст із погляду відповідності задекларованих теоретичних принципів і їхньої відповідності у художніх творах автора. Водночас наголошувалося на чіткому дотриманні письменником власних теоретичних принципів. Також дискутувалися питання щодо окремих її положень. Найбільш детальне вивчення тексту зробив Г. Сивокінь [4], звернувши увагу на різні стилеві традиції в ній, зокрема класицистичні, просвітницькі, барокові. Проте актуальним залишається питання загальних світоглядних засад "Поетики" Теофана Прокоповича, які вималюються в контексті вивчення розуміння автором існуючої традиції та пропозицій власного бачення мистецтва поезії.

Мета дослідження. Зважаючи на окреслене коло питань попередніми вченими щодо світоглядних засад "Поетики" Т. Прокоповича, метою нашого дослідження є аналіз особливостей світоглядних засад трактату як таких, що базуються на запереченні письменником барокового стилю, утвердженні нового авторського бачення категорій і понять поетики, що є близьким до стилю доби Просвітництва. Також по-новому тлумачимо традиційну тезу про синкретичний характер аналізованого тексту і синтез у ньому різних стилів, акцентуючи увагу на домінуванні просвітницьких і класицистичних елементів.

Результати дослідження. Повна назва "Поетика" така: "Три книги про поетичне мистецтво на користь і наставлення юного учнівства роксоланського викладені в Києві у православної Могилянській академії року Божого 1705". Загалом "De arte poetica" Теофана Прокоповича постала на основі та в контексті попередньої й тогочасної літературної традиції. До її появи у Києво-Могилянській академії, де навчався і викладав Теофан Прокопович, цей курс викладали вже півстоліття.

Загалом специфіка поетик як жанру полягала в тому, що вони синтезували в собі дух епохи, репрезентуючи бачення мистецтва слова, мистецтва творення поетичних текстів. Тлумачення та теоретичні обґрунтування засад написання поетичних текстів відображали ставлення авторів, зокрема Теофана Прокоповича, до ролі поезії в суспільстві. Відтак, значення поетик в історії літератури визначається їхньою здатністю фіксувати історично значущі зміни в літературному процесі, еволюцію естетичних поглядів авторів на мистецтво слова.

Г. Сивокінь правомірно наголошує, що бачимо "відповідність Теофана Прокоповича, як автора Поетики і багатьох художніх творів, власне тому типові митця й теоретика, що був характерний для епохи Відродження в Європі, поєднуючи в одній особі "вчено-філологічні заняття" та їхнє практичне застосування у творчості" [4, с. 157]. Сам письменник вважав принципово важливим дотримуватися у власній художній діяльності тих засад, які він викладав у своїх теоретичних трактатах. І поетичні твори автора, і його драматичні тексти написані саме у цілковитій згоді з заявленими ним теоретичними постулатами "Поетики". На нашу думку, варто наголосити, що синкретичний характер трактату виявляє тяжіння до популярного європейського напрямку Просвітництва.

Загалом, засади "Поетики" Т. Прокоповича репрезентують глибокі знання автором численних світових джерел, традицій античності, Середньовіччя і Відродження. Також ці світоглядні засади відображають їхню певну критику, дискусію з існуючими і прийнятими положеннями. Водночас Прокопович дає пропозиції власного бачення відомих понять і категорій. Отже, він вступає в дискусію із традицією Бароко, виступаючи новатором і подаючи цілком сучасний для його доби погляд. Письменник і теоретик не лише прагне у власній творчості дотримуватися викладених положень, а й подає їх як такі, що цілком можуть бути взірцем і теоретичною основою для подальшого літературного. Як зазначає Г. Сивокінь, "теоретична основа Поетики Прокоповича – це великий ланцюг вимог до творчості, зіставити які з класицистичними нормами достоту легко" [4, с. 158].

Загалом стиль "Поетики" Ф. Прокоповича досить дидактичний, адже важливим для творця повчити й навчити, наставити і переконати. Саме це було притаманним просвітницькому світогляду. Г. Сивокінь наголошує, що в тексті "Поетики" наявний "класицистичний етичний реалізм". "Хай він і стихійний, хай і шкільний, хай почасти й дидактично-схоластичний, однак естетика й особливо етика його цілковито осмислена й цілеспрямована, обумовлена своїм контекстом – історичним, соціальним, мистецьким, підпертим європейським і "місцевим" досвідом літературної творчості" [4, с. 159]. Проте, на нашу думку, тут присутні елементи просвітницького стилю з його класицистичними тенденціями. Натомість говорити про етичний реалізм у добу Бароко на перехресті із Просвітництвом було ще рано. Барокові алегоризм і емблематизм суперечили реалізму як такому. Загалом Т. Прокопович мислив і творив у контексті доби Бароко, основуваючись на засадах класицизму і Просвітництва. Саме останні були найбільш наближеними до його світоглядних і творчих засад. Наприклад, розмишлюючи про суспільну місію поета, письменник його обов'язком вважає розважати, приносити насолоду, звеличувати і прикрашати те, про що пише. Таке прагнення до досконалої краси, успадковане з античності й переосмислене, було притаманним саме Просвітництву і Класицизму. Власне, для світогляду "Поетики" Т. Прокоповича характерним є мистецький європоцентризм,

тобто адаптація існуючих у європейській традиції надбань. Водночас український письменник широко репрезентує національні та суто авторські міркування про суть мистецтва й поезії, які базуються на попередній українській традиції та власних поглядах і міркуваннях автора. Отже він виявляє український варіант просвітницького стилю. "Поетика" Теофана Прокоповича синтезувала в собі визначальні феномени тогочасної української літератури. У ній широко зафіксовано типологічні риси української поезії та драми. Трактат став одним із кращих зразків мислення і світогляду доби, поєднавши в собі теоретичні та практичні міркування. Загалом у тексті синтезувалися риси шкільного класицизму, елементи релігійної й моральної спрямованості, які постають у світлі тяжіння авторського мислення до Просвітництва.

Обіймаючи посаду викладача курсу поетики у Києво-Могилянській академії, Теофан Прокопович поставив собі завдання подібно до своїх попередників написати власний курс поетики, який би ґрунтувався на існуючих світових і національних поетиках. А також представив би нове й суто індивідуальне бачення цього курсу, його місії й завдань, зважаючи на тенденції розвитку тогочасної літератури та осмислення її теоретичних засад. "Поетика" Т. Прокоповича кореспондує з відповідними засадами й ідеями академічної спільноти, вона витримана в дусі академізму, вченості, які були важливими і характерними для спільноти Києво-Могилянської академії. Водночас цей текст відповідає прийнятним у тогочасній Європі засадам античних поетик. Насамперед спостерігаємо в ній чітке усвідомлення автором того, що художній твір і реальність є речами цілком відмінними. Письменник і мислитель стоїть на тому, що життя справжнє, а те, що зображене у творі, – цілком інше. Отже він виокремлює окрему й цілком незалежну галузь художньої творчості, що живе за власними законами.

Як і в написаних раніше курсах поетик викладачами Києво-Могилянської академії, у трактаті Т. Прокоповича "Поетики" головна увага звернена на вчення про роди і види. Також мислитель детально вивчає й коментує питання сенсу поезії, її філософської глибини. Це було його відкриттям і новаторством, коли такі категорії стали предметом окремих наукових студій. Автор репрезентує власні естетичні погляди, виявляючи їх у специфіці коментування теоретичних понять і категорій, а також під час написання власних текстів. Теофан Прокопович не є залежним від попередників. Натомість він навіть намагається бути відмінним від них і вести своєрідну дискусію. Письменник і мислитель творчо синтезував естетичні ідеї античності, доби Відродження європейської та національного Ренесансу. Крім того, він доповнив свої теоретичні міркування ідеями раціоналізму, притаманного Просвітництву, і тезами частково барокового стилю.

Погляди Теофана Прокоповича на мистецтво поезії, його місію та призначення у суспільстві виявляють процеси секуляризації, поступової відмови від релігійної залежності. Водночас поетичні твори автора, наприклад, оди, вірші є по суті прикладними, написаними з певної нагоди і покликаними повчати читача і слухача. Саме так підходить письменник до поезії, вважаючи, що вона покликана виконувати конкретне завдання, бути корисною. Це, власне, теза суто раціоналістична, притаманна світогляду Просвітництва і поетиці класицизму, що засвідчує домінування у світоглядних засадах трактату саме їх положень.

Погоджуємося з тезою В. Литвинова про те, що "Поетика" Т. Прокоповича є антибароковою за своїм характером. Дослідник пише:

Бароко ... це творчо неприродний напрям європейської культури, що виник між епохами Ренесансу та Просвітництва й характеризується тяжінням до збуреного світозображення, заглибленим баченням конфліктності й парадоксальності буття, драматичним розкриттям життя як арени дії антагоністичних сил, граничною динамізацією та символізацією реальності [1, с. 34].

Звичайно, в українській літературній традиції Бароко набуло власних специфічних рис. В Україні було витворено національну яскраву його версію, масштабну за своїми обсягами і виявами. Серед прикметних рис українського літературного Бароко варто назвати героїчний дух, оскільки це була доба утвердження Гетьманщини і становлення української нації. Д. Чижевський вважає, що Бароко стало виразом і відображенням усієї епохи [5]. Барокова свідомість впливала й на інші напрями і течії, які формувалися та виявлялися у її широкому й багатогранному контексті. На думку дослідників творчості Т. Прокоповича, зокрема І. Іваньо, В. Маслюка, Р. Лахмана, Д. Чижевського, письменник сприйняв і засвоїв надбання і традиції античності та гуманізму, а також синтезував у своєму світогляді реформаційні ідеї, раціоналістичні та просвітницькі. Ці принципи поєднувалися на основі барокових. Проте суто бароковим світогляд творчості Теофана Прокоповича загалом, як і його "Поетики" зокрема, не був. За своїм наповненням вважаємо його переважно просвітницьким у тому сенсі, як його розумів письменник. Відтак, формулюючи теоретичні засади саме у просвітницькому ключі, закликаючи дотримуватися їх на практиці, автор подальший шлях розвитку літератури бачить саме згідно з просвітницькими засадами.

Вважаємо, що для стилю і засад "Поетики" Т. Прокоповича характерним є досить виражене неприйняття алегоричного способу мислення, який був не просто притаманним бароковому світогляду, а й став його домінуючим і головним шляхом вираження авторських думок і переконань. Натомість Теофан Прокопович його не сприймає і не використовує саме в бароковому розумінні. Це є яскравим свідченням певного заперечення Бароко і прагнення утвердити на протиположному йому іншого стилю, зокрема просвітницького. Також Прокопович критично ставився до емблематики, маючи власний погляд на неї. Водночас його творчість позначена певними впливами барокового стилю, адже жити в бароковому просторі доби й бути повністю незалежним від нього, було неможливо. Т. Прокопович фактично представив теоретичне обґрунтування цих положень, що виявилось в його полеміці зі стилем Бароко. На думку мислителя, барокової стиль уже не відповідає запитам і вимогам нової епохи, яка потребує вже нового, іншого. Як наголошує В. Литвинов, "теоретичні положення він формулює в боротьбі проти сліпого наслідування крайнощів барокового красномовства й поезії. Виходячи з цього факту, можна говорити, що Прокопович був навіть виразником тенденцій естетики класицизму, вважаючи, що йому цілком далекі традиції і принципи бароко" [1, с. 35]. Елементи класицистичні в його "Поетиці", на нашу думку, поєднуються з рисами просвітницькими, що є основою світоглядних засад трактату.

Д. Чижевський правомірно вважав поетику Теофана Прокоповича такою, що не є характерною для барокових традицій [5]. Письменник і мислитель по суті намагається обмежити барокові традиції, запропонувати їм на зміну нові, світоглядно відмінні. Це виявилось, зокрема, у критиці зорової поезії. Також суттєву увагу звертає Прокопович на принцип відповідності/пристойності,

вважає його естетичною категорією, головним чинником, який стосується якості і краси мови. Як письменник Прокопович чітко дотримувався теоретично задекларованих принципів ясності, чистоти, краси, відповідності словесної форми, що були притаманними саме Просвітництву.

Подібно до традиції шкільних поетик XVII–XVIII ст., Т. Прокопович звертається до тлумачення і конкретизації тих загальних положень, які вперше прозвучали в етиці Арістотеля, а потім осмислювалися в поетиках Горація, Цицерона й ін. Також на його трактат вплинули праці з поетики, написані візантійськими християнськими мислителями, новолатинські поетики епохи Ренесансу, насамперед Я. Понтана, Ю. Скалігера й ін. Важливою рисою світоглядних засад "Поетики" Т. Прокоповича є прагнення до оригінальності, відмінності від інших авторів у тлумаченні суті поезії й теоретичних засад поетики. У цьому плані найбільшою мірою вплинули на поетику Прокоповича поетики Ю. Скалігера, Т. Стради, А. Доната й ін. Загалом ці поетики суттєво позначилися на всіх шкільних поетиках доби українського Бароко. Р. Лужни пише, що Т. Прокопович "був не тільки авторитетом у питаннях теорії, а й класиком, одним із тих письменників, про яких говорять, яких цитують і яких наслідують" [2, с. 10]. Таке наслідування і цитування було наявне вже в добу Бароко.

Трактат Т. Прокоповича "Про поетичне мистецтво" структурно складається з трьох книг. У "Передмові" автор зазначає, що він дотримується звичаю Академії писати поетики, і прагне "внести свій внесок у науку" [3, с. 4], як і його учителі. Мислитель визнає, що написано вже багато творів із теорії поезії, вважає за необхідне "опустити все темне й малодоступне та звести воедино у порівняно невеликому обсязі все легше, простіше, але більш необхідне" [3, с. 40]. Т. Прокопович розрізняє поетичні твори за жанром, обсягом і значущістю змісту. Особливо значущою, такою, що потребує більше праці, він вважає поезію героїчну. Натомість оди, дифірамби, гімни, лірична поезія (епіграми, епітафії, еклоги, елегії), на його думку, пишуть посередні таланти.

"Книга 1, у якій розглядаються правила, що сприяють навчанню поета" починається з пояснення питання походження і користі поетичного мистецтва. Т. Прокопович вважає його "божественним дарунком" [3, с. 42]. Походження пов'язує з юдейською культурою, як і всі інші науки. З часом поетичне мистецтво набралось сил і заявило про свою значущість. Давні поети Орфей, Гомер, Гесіод звеличили поезію і таким чином піднесли її як суспільно важливу. Прокопович переконаний, що саме зміст поезії надає їй цінності. Поезія має велику користь, адже вона "щедро дарує блага людям" [3, с. 45] і сприяє "збудженню героїчного духу на війні" [3, с. 46]. Щодо природи поезії, то Т. Прокопович називає її "мистецтвом зображувати людські дії й художньо висловлювати їх для повчання в житті" [3, с. 47]. Прокопович переконаний, що "її основне призначення й предмет зображувати людські вчинки за допомогою віршованої мови" [3, с. 47]. Мислитель особливо важливим чинником вважає наявність у поетичному творі вигадки або наслідування. Він називає наслідування "душею поезії" [3, с. 48]. Письменник підкреслює, що "всякий віршований твір, – це майстерність віршованого розміру, або ритм мови, за певним правилом" [3, с. 48]. Для того, щоб навчитися гарно писати поезію, письменник пропонує робити вправи з синонімії та інші. Виконання систематичне таких вправ вважає запорукою творення досконалої та довершеної поезії. Як зразок Т. Прокопович подає тут власний вірш "Опис місця, на якому стоїть Київ": "Місто

до сходу чоло повертає, до заходу спину; // Перше – боронить ріка, друге – вершина крута" [3, с. 53].

Загалом зразки поетичних текстів авторства Прокоповича у складі його "Поетики" свідчать про послідовне дотримання автором задекларованих ним самим принципів написання поетичних текстів. Така чіткість і послідовність була теж характерною рисою доби і стилю Просвітництва.

У складі "Поетики" Теофана Прокоповича бачимо багато прикладів і різних вправ, які свідчать про досконале знання письменником світової літературної традиції. Особливо часто автор подає як зразки і приклади елегії Овідія й інших античних митців. Наводить багато зразків різних поетичних оповідей. Розглядає такі поетичні вправи, як порівняння, похвала, осуд, байка. На думку Т. Прокоповича, "порівняння – це мова, що прагне шляхом зіставлення виявити, чим можна побільшати порівнюваний предмет або показати, чому він дорівнює" [3, с. 75]. Водночас власні визначення теоретичних понять і категорій автор детально пояснює, ілюструючи великою кількістю прикладів. Він сам складає вправи, виконання яких покликане вдосконалити поетичний і мистецький хист письменника. Великого значення надає Т. Прокопович жанрові байки, яка в епоху Бароко набула особливого поширення в українській літературі. Під байкою, як наголошує Прокопович, розуміємо "не той вимисел, який героїчні та трагічні поети люблять вимислювати для прикрашування своїх творів, але якусь коротку притчу або оповідання, хоча й не щире, але правдоподібно вигадане" [3, с. 79]. Детально автор вивчає й коментує структуру байки, подаючи багато прикладів зі спадщини Горація. Щодо тлумачення наслідування, то Прокопович називає ним "дбайливе читання і вивчення авторів, – за допомогою чого ми намагаємось вподібнитися якому-небудь видатному поетові" [3, с. 82]. Загалом Т. Прокопович дає власні визначення і тлумачення всіх теоретичних понять, які мають значення для творення поетичних текстів. Кожне теоретичне визначення ілюструється прикладами зі світової та української класики, зокрема власними творами самого автора "Поетики".

"Книга II про епічну й драматичну поезію" присвячена поясненню і тлумаченню Т. Прокоповичем того, що являють собою епопея і драма як жанрові різновиди. Мислитель і письменник детально аналізує структуру епопеї, зокрема такі її складові, як "визначення теми, звернення до богів, оповідання" [3, с. 87]. Так, на його думку "оповідання – це сама поема" [3, с. 87]. Особливо важливого значення надає Прокопович формулюванню теми, виокремлюючи такі її риси, як лаконічність, чіткість, скромність. На його думку, дотримання автором вимог до обрання теми є визначальною запорукою талановитого й успішного поетичного твору, адже його сприйняття починається саме з назви. Детально автор "Поетики" пише про поетичний розмір гекзаметр, аналізує закони правильної його побудови, наводить цікаві приклади, які ілюструють техніку складання віршів ним.

У другій книзі "Поетики" під назвою "Про епічну й драматичну поезію" Т. Прокопович тлумачить і пояснює на підставі прикладів різницю між поетичним та історичним оповіданням. Поета й історика мислитель називає оповідачами, подаючи при цьому суть відмінностей між ними. На його думку, поета відрізняє від історика рід і своєрідність мови, якою він пише свій твір. Так, поет пише мовою поетичною, натомість прозаїк використовує мову прозаїчну. Особливо широко тлумачить мислитель суть поетичної вигадки, вважаючи, що досконале володіння автором цим мистецьким засобом зробить його текст

цікавим із погляду поетики. Аналізує Прокопович і різні роди вигадки. На думку мислителя, "поезія відрізняється й від філософії та історії і якимсь чином торкається їх немов обома руками" [3, с. 107]. Загалом у розумінні автора "Поетики" саме поезія є найбільш досконалим виявом мистецтва слова, оскільки вона торкається всіх інших жанрів і родів і може бути присутньою в них. Детально Т. Прокопович аналізує композицію, особливості її творення у художньому тексті. Говорячи про різновиди композиції, він розрізняє композицію природну і таку, що йде від мистецтва. Обидва різновиди композиції мислитель вважає прийнятними для художнього твору. Водночас він наводить різні приклади творів, у яких представляє застосування авторами обох різновидів композиції, не віддаючи переваги якійсь одній. Для того, щоб показати процес та особливості творення композиції художнього твору, Т. Прокопович аналізує композиції перших трьох книг поеми "Енеїда" Вергілія.

У "Поетиці" Прокоповича детально витлумачено такі поняття, як ампліфікація, патос і пристойне. Усі ці категорії він вважає обов'язковими для поезії. На думку мислителя, без теоретичного знання і практичного застосування цих понять автором не можливо створити досконалий і талановитий художній текст. Т. Прокопович особливого значення надає героїчній поезії, зважаючи на її велике суспільне значення. Автор "Поетики" наголошує, що "героїчна поезія очолює всі інші й так само вирізняється серед них, як герої серед інших смертних. Тому інші поеми будуть брати свої засоби в епопеї, не наче у царіці" [3, с. 114]. Мислитель особливо часто звертається до поеми "Енеїда" Вергілія, бере приклади з неї як зразкові. Міркуючи про стиль твору, письменник наголошує, що він "здебільшого повинен бути середнім між піднесеним і низьким; слова повинні бути очевидними, а метафори природними; думки ж не повинні бути роздуті багатослівністю, але виражені небагатьма словами" [3, с. 123]. Від стилю твору залежать особливості його сприйняття читачем і слухачем.

Окремо Т. Прокопович міркує про такі важливі жанрові різновиди, як трагедія, комедія і трагікомедія. На думку мислителя, "трагедія є віршованим твором, що відтворює ... важливі діяння знаменитих лицарів ... мінливість їхньої долі та нещастя. Комедія ж є віршованим твором, який жартиливо й дотепно зображує в дії ... громадську й приватну діяльність простого люду для наставлення в житті" [3, с. 129]. Отже, автор не просто дає власні чіткі визначення цих жанрових різновидів, а й наголошує на їхніх відмінностях, специфіці й особливостях. Детально Прокопович розглядає структуру драми, а також аналізує ті поширені віршовані розміри, які використовуються у трагедіях. Водночас наводить багато різних прикладів, які ілюструють багатогранні процеси творення жанрів на практиці.

У книзі третій "Про буколічну, сатиричну, елегійну, ліричну й епіграматичну поезію" Прокопович розмірковує над особливостями цих різновидів, дає визначення кожного з них, ілюструючи на основі прикладів зі світової літератури. З особливим інтересом пише мислитель про жанр оди, вважаючи його одним із найбільш цікавих і важливих. Ілюструє специфіку жанру прикладами і зразками з античної літератури. Окремо міркує Прокопович про поезію ліричну. На його думку, вона отримала назву від музичного інструмента – ліри. Також міркує про специфіку епіграматичної поезії, подаючи багато цікавих прикладів епіграм. Зупиняється й на аналізі жанру епітафії. Прокопович наголошує, що "чудовим різновидом епіграми є епітафія або епіграма, яку зазвичай пишуть на

надгробку" [3, с. 148]. Також "Поетика" Теофана Прокоповича містить "Додатки" з численними зразками віршів різних жанрових різновидів.

Висновки. Загалом системне дослідження тексту "Поетики" Теофана Прокоповича засвідчило те, що світоглядні засади помітного і важливого трактату в тогочасній українській літературі виходять поза межі барокової традиції й загалом тягнуть до стилю Просвітництва як перспективного, на думку автора, для подальшого розвитку літератури. У "Поетиці" бачимо розвиток літератури у двох визначальних напрямках: теоретичному і практичному. Власні теоретичні засади втілюються автором на практиці. "Поетика" Прокоповича репрезентувала не лише розвиток традиції написання таких трактатів у шкільному просторі, а й удосконалення автором цього жанру, утвердження його новаторського бачення згідно зі стилем Просвітництва. Аналізований трактат засвідчив вихід автором поза межі барокової традиції творення поетик і представлення Т. Прокоповичем власного погляду на поетичне мистецтво, індивідуальне його розуміння і тлумачення. Світоглядні засади трактату "Поетика" Т. Прокоповича є переважно просвітницькими, водночас синтезуючи в собі попередні та існуючі стилі й традиції. У тексті бачимо усвідомлення традицій античних, середньовічних, ренесансних, барокових із переважанням класицистичних і просвітницьких. Крім того, важливою і новаторською рисою "Поетики" Т. Прокоповича є її яскраво виражений авторський характер, який виявляється у просвітницьких і класицистичних тенденціях. Усі тлумачення теоретичних понять, категорій і термінів у складі трактату мають виражене індивідуальне розуміння. Автор не дублює своїх попередників, а, враховуючи їхні здобутки, представляє власне бачення згідно з ідеями чіткості, раціональності, логічності. Також суто авторський підхід виявляється в доборі Т. Прокоповичем прикладів із творів, якими він ілюструє свої теоретичні міркування. Яскраво авторський характер виявляється також у представленні у "Поетиці" його власних поетичних текстів, що позначені впливами просвітницького стилю. Важливою і показовою рисою трактату є послідовне й неухильне дотримання письменником задекларованих засад в індивідуальній творчій практиці. Дискусуючи з бароковим світоглядом, Прокопович відповідним новим викликам доби вважає просвітницькі та класицистичні ідеї. Близькими світоглядом трактату є принципи тогочасного європейського мистецького дискурсу. Загалом Т. Прокопович ставить собі за мету інтегрувати свій трактат "Поетика" в європейський теоретично-практичний простір і наповнити загальновідомі теоретичні категорії власним розумінням.

Список використаних джерел

1. Литвинов В. Антибароковий характер "Поетики" Т. Прокоповича / В. Литвинов // Т. Прокопович. Філософські праці. Вибране. – К. : Дніпро, 2012. – С. 32–39.
2. Лужны Р. "Поэтика" Феодана Прокоповича и теория поэзии в Киево-Могилянской академии (Первая половина XVIII в.) / Р. Лужны // XVIII век: Роль и значение литературы XVIII века в истории русской культуры. – М. : Наука, 1966. – Вып. 7. – С. 47–53.
3. Прокопович Т. Філософські праці. Вибране / Т. Прокопович. – К. : Дніпро, 2012.
4. Сивокінь Г. Давні українські поетики / Г. Сивокінь. – К. : Акта, 2001.
5. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму) / Д. Чижевський. – Тернопіль : МПП "Презент", за участю ТОВ "Феміна", 1994.

References

1. Lytvynov, V. (2012). *Antybarokoviy kharakter "Poetyky" T. Prokopovycha* [The anti-baroque character of T. Prokopovych's "Poetics"]. Kyiv: Dnipro. (In Ukr.).
2. Luzhny R. (1966). "Poetika" Feofana Prokopovicha i teoriya poezii v Kievno-Mogilyanskoj akademii (Pervaya polovina XVIII v.) ["Poetics" of Feofan

Prokopovich and the theory of poetry at the Kiev-Mohyla Academy (the first half of the 18th century)]. *XVIII vek: Rol i znachenie literatury XVIII veka v istorii russkoy kultury*. 8, p. 47–53. (In Russ.).

3. Prokopovych T. (2012). *Filosofski pratsi. Vybrane* [Philosophical works. Selected works]. Kyiv: Dnipro. (In Ukr.).

4. Syvokin H. (2001). *Davni ukrainski poetyky* [Old Ukrainian poetics]. Kyiv: Akta. (In Ukr.).

5. Chyzhevskiy D. (1994). *Istoriia ukrainskoi literatury (vid pochatkiv do doby realizmu)* [History of Ukrainian literature (from the beginning to the era of realism)]. Ternopil: MPP "Prezent", TOV "Femina". (In Ukr.).

Надійшла до редколегії 27.04.22

Huan Meimei, PhD student

ORCID: 0000-0002-9526-0934

e-mail: 1872596662@qq.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE WORLDVIEW PRINCIPLES OF THEOPHAN PROKOPOVYCH'S "POETICS"

The article examines the peculiarities of the worldview foundations of "Poetics" by Theophan Prokopovych. The thesis is substantiated that the ideological foundations of the treatise are generally educational. It is emphasized on the author's criticism and denial of Baroque norms, as the opposition to the enlightenment theses. Prokopovych represents the author's vision of well-known concepts and categories of theoretical poetics, showing the examples of the world literature. The thinker argues with traditional understandings of a number of categories, while offering innovative and relevant to his era theses. The writer develops the idea of the necessity to adhere to the stated theoretical provisions, representing them as a model for further literary development.

The treatise, having not only theoretical but also practical character, represents the peculiarities of literary evolution. In "Poetics" by Theophan Prokopovych, we observe the development of the tradition of creating such treatises in school institutions. The author's contribution to the improvement of this genre and its existence in Ukrainian literature is important. The studied treatise represents the author's departure from the baroque tradition of poetics, even in some cases its denial, the presentation of individual worldview in the field of theory and history of literature. T. Prokopovych offered his vision of poetic art and its understanding in an educational way. The traditional thesis in science about the worldview principles of the treatise "Poetics" as synthetic in nature, combining traditions of Antiquity, Medieval, Renaissance, Baroque, is discussed and supplemented by considerations of the predominance in the treatise of classical and enlightenment elements.

The author's character is also clearly shown in the presentation of T. Prokopovych's artistic texts in "Poetics", which tend towards the Enlightenment style. In general, written in the era of Ukrainian literary Baroque "Poetics" by Theophan Prokopovych leads a discussion with the ideas and theses of the day as those that have lost their relevance and need to be modernized. Thus, the essence of the worldview principles of the treatise is in their revolutionary nature in relation to the ruling era and the establishment of innovation in the field of theory and history of literature, which Prokopovych notices in the Enlightenment.

Keywords: Theophan Prokopovych, "Poetics", Baroque, Antiquity, Enlightenment, worldview.